

op grond van hun psychologie een nieuwe verbinding van het subject-object schema met de pyramidebouw der vorm-materie-metaphysica. Kort saamgevat komt hun gedachte hierop neer: Alles vloeit uit het Eéne: dit is niet meer zelfbewustzijn, maar nog daarboven verheven. Onder wat, in graad van realiteit verschillend, uit dit Eéne emaneeft wordt de eerste plaats ingenomen door den geest, die in zich, als zelfbewustzijn, de tweeheid van subject en object herbergt. Het subjectieve draagt 'n actief karakter, het objectieve is daarvan de inhoud. Zoo kruist het Akt-inhoud schema dat van vorm-materiaal in den mensch. Akt en vorm raken elkander, materiaal en inhoud liggen aan de andere uiteinden van beide kruisende lijnen.

Wat het laatste betreft: daarmede wordt dus in de kentheorie gebroken met de leer der abstractie, zij het ook dat deze in de metaphysica tot het uiterste wordt doorgevoerd. In het eerste ligt reeds winst. En daarbij blijft het niet: evenzeer valt als voordeel te boeken, dat het zelfbewustzijn wordt ontdaan van z'n Aristotelische apotheose, op grond van het juiste besef, dat in een oereenheid geen onderscheiding meer kan worden toegelaten. Daartegenover staat, dat door de vereenzelviging van dit Eene met God alle theologie het zwijgen wordt opgelegd.

Nog 'n derde voordeel valt hier te boeken: de nadruk valt nu voor 't eerst op de begripsvorming. Maar ook tegen dit voordeel wegen de nadeelen rijklijk op: door de gelijkstelling van vorm en Akt²³⁾ verkrijgt de vorm een actief karakter, dat niet hem, maar alleen het subject, dat hem als organon hanteert, toekomt. De correlatie νόησις en ἔλη νοητικῇ, modern: Akt en inhoud is alleen op grond van deze identificeering van vorm en vorming te verstaan. Maar juist daarom is ze als onjuist te verwerpen. De activiteit der ziel richt zich op de combinatie van vorm en inhoud; met deze activiteit is dan ook niet de inhoud, maar het organon, het werktuig, correlaat en dit is zelf niet actief; de logische vorm is evenmin den geest immanent als de inhoud. En ten slotte valt ook hier weer te wraken de opvatting als zou „weten van” en datgene waarvan dit „weten van” bestaat een praeformatie zijn van het subject-object-schema, welke de Neoplatonici evenals velen in onzen tijd brengt tot de aanvaarding van een den geest immanent object in kentheoretischen zin.

Bij Augustinus komen we reeds in een deels geheel andere gedachtenwereld, althans wanneer we letten op de rijpe vrucht die z'n leven ons biedt. Toen, nadat de Stoïcijnsche wijsbegeerte hem in de armen der Manicheeën had gedreven, de critiek ontwaakte op hun vereenzelviging van zedelijk goed en kwaad met licht en duister, verkeerde hij nog onder den invloed van de Academische scep sis. Zich aan haar, die het geluk zocht in 't opgeven van 't verlangen naar zekerheid, te ontworstelen was hem eerst mogelijk door den steun van het Neoplatonisme dat de exegese van z'n biechtvader Ambrosius al even symbolisch deed uitvallen als die van Origenes²⁴⁾.